

Н. Г. АННЄНKOBA, канд. іст. наук, НТУ „ХПІ”

ВЕРСТАТОБУДУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У РОКИ ПЕРШИХ П'ЯТИРІЧОК (1928–1941 РР.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

У даній статті на підставах сучасної методології здійснено історіографічний аналіз питання розвитку верстатобудування в Україні в роки довоєнних п'ятирічок.

В данной статье на основе современной методологии осуществлен историографический анализ проблемы развития станкостроения в Украине в годы довоенных пятилеток.

In this paper based on modern methodology the historiographical analysis of machine tool industry in Ukraine during the prewar Five Year Plans is done.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в Україні значно зросла зацікавленість дослідженнями з історії науки і техніки, особливо у сфері вивчення промислового розвитку на українських теренах. Багато в чому, означений інтерес зумовлений загальним прагненням до вивчення власної історії, яке набуло нового поштовху разом із зростанням національної самосвідомості, викликаним надбанням Україною незалежності. Поряд з тим, акцентуація уваги істориків науки і техніки саме на дослідженнях у сфері історії промислового розвитку спровоковане, насамперед, сучасним станом українського індустріального сектору економіки. Вивчення розвитку окремих секторів промисловості в Україні у певні історичні проміжки часу та за весь період їх існування, дослідження історії розвитку української індустрії у цілому дозволяють узагальнити досвід з управління науково-технічним розвитком держави як на галузевих, так і на загальногосподарському рівнях. У свою чергу, узагальнений досвід може стати в нагоді сьогодні, при прийнятті відповідних рішень стосовно розвитку галузей української промисловості, безумовно, з урахуванням сучасних реалій.

У контексті згаданого вище, доволі велику зацікавленість викликає період перших п'ятирічок, оскільки в цей час в УРСР вдалося досягти значного промислового росту, насамперед, за рахунок створення потужного верстатобудівного сектору. Враховуючи сьогоденний стан українського верстатобудування, вивчення досвіду з інтенсифікації виробництва верстатів та устаткування, здобутого за часів індустріалізації, набуває беззаперечної актуальності. Між тим, дослідження питання розвитку верстатобудування в УРСР у період перших п'ятирічок неможливо здійснити без ретельного історіографічного аналізу піднятої проблеми з позицій пострадянського сприйняття історії України. Останнє й є завданням даної праці, на меті якої стоїть визначення ступеню вивчення історії українського верстатобудування у 1928–1941 рр.

У радянській історичній науці вивченню перших п'ятирічок приділялося багато уваги, оскільки саме цей хронологічний проміжок в історії СРСР

символізував свято радянського соціалістичного способу господарювання. В означений період у Радянському Союзі вдалося стрибкоподібно підвищити всі показники промисловості, що само собою підтверджувало правильність обраного курсу на побудову адміністративно-планового укладу економіки. Таким чином, дослідження в обраних хронологічних межах викликали справжній непідробний інтерес у істориків і, до того ж, стимулювалися радянським урядом, за умови дотримання вченими прийнятої на той час певної ідеологічної тенденційності. Не виключенням ставали й дослідницькі роботи в сфері історії науки і техніки, що присвячувалися розвитку машинобудування в цілому та верстатобудування зокрема в період довоєнної індустріалізації. Унаслідок цього, радянською історичною наукою було проведено низку фундаментальних досліджень розвитку промисловості у роки перших п'ятирічок, результати яких знайшли своє відображення у достатньо великій кількості наукових праць.

Так, у фундаментальній монографії С. Я. Розенфельда та К. І. Клименка “История машиностроения СССР” [1] періоду перших п'ятирічок присвячено вісім розділів. Враховуючи те, що перші одинадцять розділів відведені промисловості дореволюційної Росії, то вивчення досліджуваного періоду займає половину обсягів наукової праці, котрі стосуються безпосередньо машинобудування СРСР як за кількістю розділів, так і за кількістю сторінок. Причому, сам хронологічний відрізок 1928–1941 рр. складає менше третини усього радянського періоду, розглянутого в монографії. У означеній книзі розвиток машинобудування під час перших п'ятирічок досліджується у розділах: XVI “Машиностроение в первой пятилетке”, XVII “Повышение уровня производимых машин”, XVIII “Преобразование старых и создание новых отраслей машиностроения”, XIX “Машиностроение во второй пятилетке”, XX “Техническая реконструкция производственной базы машиностроения”, XXI “Кадры машиностроения”, XXII “Концентрация, специализация и кооперирование, географическое размещение машиностроения. Новые формы управления” та XXIII “Машиностроение в третьей пятилетке (1938 – I полугодие 1941 г.)” [1, с. 210–363].

Необхідно зазначити, що незважаючи на великий обсяг матеріалу стосовно розвитку машинобудування в досліджуваний період у цілому, у праці [1] достатньо мало відведено верстатобудуванню. Так, у XVI розділі згадується лише про недостатню увагу виробництву верстатного обладнання у першій п'ятирічці [1, с. 221]. Окремо присвячений верстатобудуванню підрозділ 1 розділу XVII, але розвитку цієї сфери в Україні відведено одне речення стосовно будівництва Харківського заводу радіально-свердлильних верстатів. В аналогічних підрозділах усіх наступних розділів верстатобудування Української РСР також згадується фрагментарно, не більше ніж одним стислим реченням, тобто йому відводиться близько 1 % з наведеного інформаційного матеріалу стосовно верстатобудування в СРСР. Незважаючи на назву розділу XVIII, у ньому відсутня інформація щодо верстатобудування

в обраних хронологічних межах. І це не дивлячись на те, що в усіх, без виключення, наукових працях радянського періоду, присвячених дослідженню розвитку машинобудування в СРСР у цілому та верстатобудування зокрема, початком формування верстатобудівної галузі як такої визнається саме період перших п'ятирічок. Набагато більше уваги автори приділили верстатобудуванню в розділі ХХІІІ, але, знов-таки, українські виробники відповідної продукції тут не представлені зовсім. Отже можна стверджувати, що в дослідженні [1] верстатобудуванню надається увага лише із другої п'ятирічки, проте власне українське верстатобудування в ньому не вивчається зовсім. Фактичний матеріал, використаний у науковій праці [1] та аналіз галузевого розвитку стосуються лише відповідних підприємств розташованих на території Російської Федерації.

Аналогічно до попередньо розглянутої праці ідуть справи з розглядом розвитку верстатобудування в УРСР у 1928–1941 рр. у монографії П. П. Успаського “Из истории отечественного машиностроения” [2]. Незважаючи на те, що це дослідження проведене у роки безпосередньо наступні розглянутому в даній статті періоду, етапу перших п'ятирічок у ньому відведено напрочуд мало місця. У цілому, розвитку машинобудування у Радянському Союзі в монографії [2] присвячено близько 25 % тексту, рокам довоєнної індустріалізації – 6 %, верстатобудівній галузі у досліджуваній період – 1,5 %. Причому, українська складова верстатобудівної промисловості СРСР у науковій праці навіть не згадується. Увесь аналіз розвитку верстатобудування в СРСР у довоєнний період у дослідженні [2] побудовано на вивченні досвіду роботи низки відповідних підприємств Росії.

Набагато більше уваги, ніж у праці [2], машинобудуванню в перших п'ятирічках приділено в монографії Д. М. Берковича “Советское машиностроение за 40 лет” [3]. Загалом, досліджуваному періоду в цій роботі відведено майже половину усієї представленої інформації, хоча власне верстатобудуванню, в обраних у даній праці хронологічних рамках, – не більше 5 %. Український сектор верстатобудівної промисловості Радянського Союзу згадується тут фрагментарно, також як і у монографії [1]. Причому, у дослідженні [3] стосовно розвитку верстатобудування в Українській РСР автором припускаються певні неточності. Так, наприклад, на с. 51 йдеться мова про запуск впродовж перших п'ятирічок низки верстатобудівних заводів, у тому числі – в Україні. Серед останніх наводиться й Лубенський завод. Між тим, достовірно відомо, що до радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. у м. Лубни існував тільки один верстатобудівний завод “Комунар”, який був заснований ще за часів царської Росії. Отже, окремі неточності щодо історії верстатобудування в Україні у купі з мізерною кількістю матеріалу стосовно розвитку цієї галузі у республіці дозволяють говорити про тенденційність автора у наданні оцінок верстатобудуванню у СРСР в обраний хронологічний період на користь відповідних підприємств Російської Федерації.

Безпосередньо розвитку машинобудування в Україні у роки перших п'ятирічок стосується монографія Ф. М. Мартинюка “Машинобудування Української РСР в період соціалістичної індустріалізації” [4]. Більш ніж три чверті цього дослідження присвячено машинобудівному сектору республіки з кінця 1920-х років до 1941 р. Проте верстатобудуванню в досліджуваний період у праці [4] відведено лише близька 2 % матеріалу, незважаючи на зроблене ствердження про визначальну роль галузі в розвитку машинобудування у цілому [4, с. 47]. Власне верстатобудівним підприємствам у монографії [4] відведено всього один абзац, який містить доволі неточне ствердження про переключення на виробництво верстатів упродовж першої – третьої п'ятирічок Лубенського заводу “Комунар” та Одеського заводу ім. Леніна. У дійсності, Лубенський завод “Комунар” випускав верстатне обладнання з 1915 р. (у дорадянські часи завод “Фенікс”), а на Одеському заводі ім. Леніна верстатне устаткування вироблялося з кінця XIX ст. (з 1865 р. до 1884 р. – завод Белліно-Фендеріх, з 1884 р. до 1924 р. – Новоросійський механічний і чавуноливарний завод). Тобто впродовж перших п'ятирічок відбулося не переключення згаданих заводів на випуск верстатів (вони їх і так випускали поряд з іншою металопродукцією), а певна спеціалізація підприємств: Лубенського заводу – на токарних верстатах, Одеського – на свердлильних [5, с. 7; 6, с. 54].

Ще однією працею, де розглянуто розвиток машинобудівного сектору України в період індустріалізації, але вже у контексті взаємодії науки та виробництва, є публікація О. Й. Куюна і В. Д. Гаврилова “Машинобудування України і внесок учених Академії наук УРСР у його розвиток” [7]. Між тим, саме першим п'ятирічкам тут приділено небагато матеріалу (близька 20 %), а верстатобудування у досліджуваний період згадується лише в одному реченні в контексті вивчення ролі соціалістичних змагань у індустріалізаційних процесах [7, с. 7].

Підсумовуючи історіографічний аналіз стосовно розвитку машинобудування в СРСР у роки перших п'ятирічок, можна вести мову про вкрай обмежену інформативність цих джерел щодо українського верстатобудування в обраних хронологічних рамках. У згаданих працях ідеологічним моментам періоду індустріалізації присвячено більше уваги, ніж створенню верстатобудівної бази промисловості. Українське ж верстатобудування згадується в них дуже рідко і без будь-якого аналітичного розгляду, не виключаючи й спеціальні дослідження з історії машинобудування в УРСР [4] та [5].

Другою групою історіографічних джерел з обраної теми слід вважати дослідження присвячені вивченню розвитку власне верстатобудування в 1928–1941 рр. Однією з таких праць є монографія О. Омаровського “Советское станкостроение и его роль в индустриализации страны” [6]. Необхідно зазначити, що не дивлячись на заявлену тему наведеного дослідження, безпосередньо процесу розвитку верстатобудування в ньому приділяється не

дуже багато уваги. Згадана монографія є науковою роботою стосовно вивчення впливу розвитку сфери виробництва верстатів на інші галузі машинобудування. Тому, у праці [6] міститься численна інформація щодо змін макропоказників економіки у відповідності до змін у верстатобудівному секторі. У такий спосіб автор доводить вирішальну роль верстатобудування в індустріалізації будь-якої країни, у тому числі – СРСР. Очевидно, що така постановка завдання й не вимагала від О. Омаровського досліджень внутрішньогалузевих питань у верстатобудівній промисловості. Через це останні ретельно не аналізуються, інформація про них здійснюється через посилання, які робляться епізодично. Українське верстатобудування в період перших п'ятирічок, при цьому, згадується лише один раз, хоча сам автор стверджує про збільшення долі УРСР у загальносоюзному виробництві верстатів з 16,5 % у 1928 р. до 22,6 % у 1940 р. при одночасному зниженні відповідної долі РРФ з 75,7 % у 1928 р. до 51,2 % у 1940 р. [6, с. 70].

Ще менш інформативною в питанні вивчення розвитку українського верстатобудування у роки перших п'ятирічок є наукова праця Б. П. Березіна та Й. А. Сейгеля “Станкостроение в СССР” [8]. Єдине згадування щодо виробництва верстатів промисловістю Української РСР у розглянутій хронологічний період стосується Одеського заводу ім. Леніна, де останній фігурує в низці інших перелічених з певного приводу відповідних підприємств [8, с. 8]. Проте, незважаючи на вказаний суттєвий недолік, дослідження [8] може стати в нагоді при вивченні історії українського верстатобудування у довоєнні часи за рахунок достатньо великої кількості матеріалу економічного і техніко-технологічного характеру. Враховуючи ступінь централізованості управління всією економікою СРСР та її промисловим сектором, наведені в публікації [8] відомості з тенденцій у верстатобудуванні Радянського Союзу впродовж 1928–1941 рр. здатні до використання й при дослідженні верстатобудування УРСР в означених хронологічних межах.

Повністю відсутня інформація щодо українського верстатобудування у праці А. І. Єфремова “Советское станкостроение” [9]. Взагалі, у даному дослідженні більше приділено уваги тому, які можливості відкрилися у машинобудівників у роки перших п'ятирічок завдяки застосуванню прогресивного верстатного обладнання, ніж безпосередньо розвитку самої верстатобудівної галузі.

Інша праця, у якій розглядається верстатобудування під час індустріалізації “История станкостроения в СССР”, належить Л. А. Айзенштадту [10]. У цьому дослідженні ретельніше, ніж у всіх попередніх, аналізується розвиток верстатобудівної промисловості в роки довоєнних п'ятирічок. Також у праці [10] набагато більше, ніж у всіх раніше згаданих роботах, приділено уваги українському верстатобудуванню. Можна навіть говорити, що в наведеній публікації інформація, присвячена верстатобудівним підприємствам УРСР, за своєю кількістю пропорційна їх

частці в усьому обсязі відповідних підприємств союзного підпорядкування впродовж досліджуваного періоду. Між тим, наведені в дослідженні відомості носять загальний характер і не містять аналізу техніко-технологічних, господарсько-економічних та інших проблем, що супроводжують діяльність будь-якої галузі або підприємства. Але в цілому, наукова праця [10] дозволяє сформулювати уяву про роль і місце українського верстатобудування в розглянуту історичну епоху.

У результаті історіографічного аналізу досліджень розвитку верстатобудування в СРСР, можна дійти висновку про їх низьку інформативність стосовно українського верстатобудування в роки перших п'ятирічок. Виключенням можна вважати працю [10], рівень інформативності якої щодо досліджуваного питання, хоча й є невисоким, але перевищує всі до того розглянуті публікації та монографії.

Третя група історіографічних джерел з обраної теми – монографічні видання з історії окремих верстатобудівних підприємств України. Необхідно зазначити, що таких праць, серед усіх джерел присвячених верстатобудівним підприємствам УРСР, не так вже й багато. Наприклад, книги: [11], де розглянуто історію Краматорського заводу важких верстатів та [12] – з історії Одеського заводу радіально-свердильних верстатів, являють з себе скоріше літературні твори на певні історичні теми, ніж історичні наукові дослідження. Праця [13] стосовно історії Київського заводу верстатів-автоматів ім. Горького, доречі, як і книга [14] щодо історії Лубенського верстатобудівного заводу “Комунар” можуть бути цілковито віднесені до мемуаристики. Отже, як історико-наукові праці можуть бути розглянуті лише монографії [15–17].

Так, дослідження історії Харківського заводу агрегатних верстатів [15], проведене Г. А. Томіліним, Л. Є. Смолівичем і М. І. Жалніною, містить небагато фактичного матеріалу стосовно розвитку цього підприємства в роки перших п'ятирічок. У цій роботі наведені нечисленні відомості щодо того, яким чином колектив заводу вирішував поставлені перед ним завдання з випуску верстатобудівної продукції. Певне місце в монографії відведено конкретним персоналіям та їхній ролі в розвитку підприємства. Поряд з тим, необхідно зазначити, що в науковій праці [15] не так вже й багато критичного матеріалу. Уся монографія виконана в бравурних тонах і, навіть, ті труднощі, з якими зіштовхувалися співробітники заводу під час перших п'ятирічок, подаються як виняткові випадки, а не наслідки певних сумнівних рішень центральної та місцевої влади, керівництва підприємства. Проте слід визнати, що написана в 1984 р. монографія [15], хоча й містить характерний для цього часу ідеологічний підтекст, але, на відміну від більшості сучасних їй історико-технічних праць, не перевантажена останнім. У цілому, наведене наукове дослідження акцентується на післявоєнному періоді в розвитку заводу, що значно зменшує його історіографічну цінність при вивченні українського верстатобудування у 1928–1941 рр.

Аналогічною праці [15], за стилем подання фактичного матеріалу, є монографія Б. М. Блінова “Киевский станкостроительный” [16]. У цьому науковому дослідженні також майже відсутній критичний матеріал і також інформація щодо розвитку підприємства подається крізь призму переваг радянського способу господарювання. Але, на відміну від попередньої праці, у монографії [16] міститься більше фактажу стосовно роботи заводу в період перших п'ятирічок. Між тим, необхідно визнати, що вся ця інформація підібрана тенденційно, носить описовий характер і не містить скільки-небудь ретельного аналізу виробничо-господарської діяльності досліджуваного підприємства. Таким чином, обидві монографії [15] і [16] наближаються до публіцистичного жанру, хоча й багато насиченого історичними документальними фактами. Принаймні, це стосується тих розділів означених праць, що присвячені вивченню розвитку підприємств в обраних у даній роботі хронологічних межах.

Більш інформативною у питанні вивчення розвитку верстатобудівних підприємств у роки перших п'ятирічок, ніж дослідження [15] та [16], є колективна монографія “Харьковский станкостроительный: Очерк истории Харьковского станкостроительного завода им. С. В. Косиора (1930–1967 гг.)” [17]. Незважаючи на те, що її видано в період “застою” (1968 р.), ця праця насичена критичним матеріалом, хоча й з досить “м'яким” поданням останнього. Так, негаразди зі своєчасним пуском Харківського заводу радіально-свердлильних верстатів у даному дослідженні фіксуються, але аналізуються поверхнево. Обґрунтування причин цього здійснюється загальними фразами, без глибинного розкриття. Те ж стосується й аналізу наслідків порушень планової дисципліни підприємством, результати яких висвітлюються в контексті все одно переможної сили соціалістичної праці. Проте, вказані недоліки не стають на заваді формуванню критичного сприйняття індустріалізаційних процесів у 1928–1941 рр., яке набувається під час вивчення монографії [17]. Дана наукова праця насичена великою кількістю матеріалу щодо персоналій, безпосередньо працюючих на заводі та тих, хто брав участь у його створенні, займаючи відповідальні посади на центральному та місцевому рівнях влади. Історичний фактаж у монографії [17] подається з дотриманням принципу історизму, що дозволяє перейнятися досліджуваною епохою, а звідти – з більш високим ступенем об'єктивності надавати оцінки наведеним у праці подіям.

У цілому, загальний історіографічний аналіз досліджень, у яких розглядався розвиток верстатобудування на теренах Радянського Союзу в період перших п'ятирічок, дозволяє робити ствердження про обмеженість у наданому в них матеріалі відомостей щодо українського верстатобудування в обраних хронологічних межах. У систематизованому у першу групу історіографічному матеріалі стосовно загального розвитку машинобудування в СРСР питання верстатобудівної сфери УРСР у 1928–1941 рр., як, доречі, й у наукових працях другої групи – стосовно розвитку верстатобудування в

Радянській державі, окремо не розглядається. Згадки щодо українських верстатобудівних підприємств та республіканських галузей, зайнятих виробництвом верстатного обладнання, носять фрагментарний характер і зустрічаються дуже рідко. Більшість фактичного матеріалу, наданого в цих дослідженнях базується на вивченні історії відповідних російських підприємств. Найчастіше в них використовується фактаж з історії заводів: “Красный пролетарий”, “Станкоконструкция” та “Самоточка” (м. Москва); “Комсомолец” (м. Єгорєвськ); «Двигатель революции» (м. Н. Новгород); ім. Свердлова (м. Ленінград); ім. ЦК машинобудування (м. Самара).

Можна припустити, що орієнтованість дослідників при вивченні розвитку верстатобудівної промисловості в СРСР на історію цих заводів пов’язана, насамперед, з прийнятою в радянській історіографії науково-технічного розвитку традицією вважати початком формування досліджуваної галузі створення в 1929 р. «Верстаттресту» як єдиної загальносоюзної спеціалізованої структури. За виключенням заводу “Станкоконструкция”, основаного в 1930-х роках як дослідної база провідної галузевої наукової установи – Експериментального науково-дослідного інституту металорізальних верстатів, у 1929 р. усі перелічені вище підприємства увійшли до „Верстаттресту”. Радянська методологія оцінки структурних складових господарського комплексу країни будувалася на загальних принципах адміністративного керування економікою, що вплинуло й на історичні дослідження розвитку промисловості в контексті визначення предмету та об’єкту досліджень. Таким чином, обираючи предметом чи об’єктом дослідження верстатобудівну галузь, історики промисловості керувалися адміністративним підпорядкуванням підприємств. У переважній більшості монографій та публікацій (за винятком робіт [12, 14, 16]), розглянутих в історіографічному плані дослідження виключається наявність на теренах СРСР верстатобудування як промислової галузі у дорадянський період. Відлік початку її існування ведеться з моменту адміністративного оформлення відповідних підприємств у спеціалізоване відомство. Тому, дослідження розвитку галузі на прикладах підприємств, що були базою створення останньої, стає цілком природним для істориків, які керувалися наведеною методологією. Завдяки такому підходу вдавалося можливим простежити динаміку досліджуваних змін у галузі від самого початку її заснування до моменту здійснених дослідницьких робіт. Проте цей же підхід лишав обабіч процесу вивчення історії верстатобудування велику кількість підприємств, сумарний внесок яких у розвиток галузі в обраних хронологічних межах був куди більшим, ніж тих, на базі котрих вона адміністративно оформлювалася в радянській урядово-господарській ієрархії [1, с. 143; 2, с. 58; 3, с. 5; 4, с. 7; 6, с. 20; 7, с. 4; 8, с. 5; 9, с. 5; 10, с. 4; 11, с. 17; 13, с. 18; 15, с. 3; 17, с. 5; 18, с. 7].

Застосування наведеного методологічного підходу при вивченні розвитку верстатобудування в Радянському Союзі у роки перших п’ятирічок

деформує сприйняття історичних подій, які відбувались у галузі. Означене негативно впливає на рівень об'єктивності усвідомлення результатів заходів щодо розвитку вітчизняного верстатобудування в 1928–1941 рр. Це, у свою чергу, провокує підстави для прийняття хибних рішень, у разі необхідності застосовувати при розробці останніх, відповідний досвід, накопичений у роки індустріалізації. Таким чином, методика вивчення історії верстатобудування в обраних хронологічних межах, використана у розглянутих наукових працях, не тільки привела до нівелювання ролі українських верстатобудівних підприємств у становленні та розвитку цієї сфери машинобудування в Радянському Союзі, а й надала можливості для помилкового усвідомлення історичного досвіду в цьому питанні.

Ще одним суттєвим недоліком проаналізованого історіографічного матеріалу є те, що при вивченні верстатобудування СРСР автори робили акцент лише на виробництві металорізального обладнання, залишаючи поза увагою виробництво верстатів для обробки неметалічних матеріалів та устаткування для обробки матеріалів шляхом пластичної деформації. Між тим, за радянських часів підприємства з випуску, наприклад, деревооброблювальних верстатів та пресового обладнання у своїй переважній більшості входили до того ж відомства, що й заводи з виробництва металорізальних верстатів – Міністерства верстатобудівної та інструментальної промисловості СРСР. Отже, виключення з поля зору дослідників верстатобудування галузевих одиниць, не пов'язаних з випуском металорізального обладнання, априорі позбавляє отримані результати досліджень об'єктивності, бо спрощує відображення реальних історичних подій до примітивності. Завдяки такому поданню історичного фактажу, виникають проблеми з аналізом економічного та господарського видів діяльності галузі, оскільки розгляд загальногалузевих показників здійснюється, відповідно, до всіх підприємств, установ та організацій галузі, а внутрішньогалузевих – лише для тієї частки, що зайнята у виробництві металорізального обладнання.

Почасти, вказаний недолік пояснюється застосуванням раніше згаданого методологічного підходу, згідно якого відлік існуванню галузі ведеться зі створення «Верстаттресту», а відстеження динаміки змін у ній будується на вивченні історії підприємств, що стали основою цієї структури. Усі ці заводи у виробництві верстатобудівного обладнання спеціалізувалися на випуску металорізальних верстатів. Тому інші підприємства, спеціалізовані на виробництві решти видів верстатного устаткування, що увійшли до єдиного загальносоюзного галузевого відомства пізніше, залишилися поза увагою дослідників. З іншого боку, відсутність у розглянутих працях інформації щодо підприємств верстатобудування, не пов'язаних з випуском металорізального обладнання, може бути пояснена й іншими причинами, пошук яких потребує окремого дослідження.

Між тим, розвиток науки в сфері технології машинобудування вже на початку індустріалізації дозволив достатньо конкретно систематизувати машинобудівну сферу за призначенням виробленої продукції. Так, наприклад, виробництво обладнання для тих технологій обробки, де визначальним фактором є механічний вплив на деталь визнається як верстатне машинобудування (верстатобудування), а де термічний – металургійне. Саме тому, у технічній літературі, всілякого роду економічних відомостях та урядових документах з початку 1930-х років спостерігається поступовий відхід від використання узагальненого терміну “металопромисловість” і запровадження відповідної галузевої термінології. І саме тому, майже всі підприємства, спеціалізовані на випуску обладнання для холодної обробки матеріалів тиском поступово увійшли до Народного комісаріату, а пізніше – Міністерства верстатобудівної та інструментальної промисловості [19, с. 9].

Заповнити вказану прогалину у комплексному вивченні історії верстатобудування в Україні у 1928–1941 рр. можливо завдяки залучанню до обігу праць з історії неметалорізального верстатного машинобудування. Проте необхідно зазначити, що під час пошуку відповідного історіографічного матеріалу в поле зору автора потрапила лише одна наукова праця під загальною редакцією Н. Т. Деордієва “Кузнечно-прессовое машиностроение в СССР” [20]. У цій монографії загальній історії ковальсько-пресового виробництва в СРСР приділено близька 1 % з усього наведеного матеріалу, але по тексту часто зустрічається інформація щодо історії виробництва певних моделей машин. Також можна зазначити, що в науковій праці [20] достатньо уваги приділено українським виробникам ковальсько-пресового обладнання. Принаймні, історичного фактажу стосовно українського сектору ковальсько-пресового виробництва в роки перших п’ятирічок наводиться не менше, ніж по відношенню до інших територіальних секторів цієї сфери виробництва. Між тим, загальні обсяги матеріалу, з досліджуваної у даній статті теми, в монографії [20] є невеликими і не відображають скільки-небудь повної історичної картини розвитку ковальсько-пресового виробництва в Україні в обраних хронологічних межах. Окрім того, розглянуте наукове дослідження присвячене огляду стану всього відповідного виробництва – як того, що знаходиться у компетенції верстатобудівного машинобудування, так і того, яке відноситься до металургійного. Останнє дещо ускладнює роботу з узагальнення матеріалу стосовно історії верстатобудівної промисловості.

Підсумовуючи історіографічний аналіз обраної теми дослідження, можемо стверджувати, що в сучасній історичній науковій літературі відсутнє скільки-небудь повне вивчення українського верстатобудування у 1928–1941 рр. Матеріал щодо розвитку цієї галузі в Україні у роки перших п’ятирічок розрізнений, невеликий за обсягами та обмежений по широті спектру розглянутих верстатобудівних виробництв. Найбільш повна

інформація, відповідно піднятої у даній публікації теми, міститься в окремих монографіях щодо історії певних верстатобудівних підприємств, але стосується вона лише самих цих організацій, що знов-таки веде до звуження спектру наукового пошуку. Таким чином, враховуючи згадану на початку статті актуальність вивчення роботи українського верстатобудування в роки перших п'ятирічок, задля розкриття цієї теми потрібне проведення комплексного історичного дослідження із залучанням широкого кола історичних джерел.

Список літератури: 1. *Розенфельд С. Я.* История машиностроения СССР / С. Я. Розенфельд, К. И. Клименко. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1960. – 498 с. 2. *Успасский П. П.* Из истории отечественного машиностроения / П. П. Успасский. – М. : Государственное научно-техническое издательство машиностроительной литературы, 1952. – 84 с. 3. *Беркович Д. М.* Советское машиностроение за 40 лет / Д. М. Беркович. – М. : Знание, 1957. – 64 с. 4. *Мартинюк Ф. М.* Машинобудування Української РСР в період соціалістичної індустріалізації / Ф. М. Мартинюк. – К. : «Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка», 1958. – 101 с. 5. *Анненкова Н. Г.* Формування верстатобудівної галузі в Україні / Н. Г. Анненкова / Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. праць [Тематичний випуск : Історія науки і техніки]. – Х. : НТУ «ХПІ». – № 1. – 2011. – С. 3–11. 6. *Омаровский А.* Советское станкостроение и его роль в индустриализации страны / А. Омаровский. – М. : Академия общественных наук при ЦК ВКП(б), 1948. – 188 с. 7. *Куюн О. Й.* Машинобудування України і внесок учених Академії наук УРСР у його розвиток / О. Й. Куюн, В. Д. Гаврилов. – К. : Академія наук Української РСР, 1958. – 44 с. 8. *Березин Б. П.* Станкостроение в СССР / Б. П. Березин, И. А. Сейгель. – Л. : «Общество по распространению политических и научных знаний РСФСР» Ленинградское отделение, 1960. – 44 с. 9. *Ефремов А. И.* Советское станкостроение / А. И. Ефремов. – М. : Московский рабочий, 1946. – 24 с. 10. *Айзенштадт Л. А.* История развития станкостроения в СССР / Развитие станкостроительной и инструментальной промышленности: [сб. научн. работ / ред. Н. С. Ачеркан и др.] / Л. А. Айзенштадт. – М. : Центральное бюро технической информации, 1958. – С. 3–30. 11. *Древетняк Н. И.* Станкостроители Краматорска / Н. И. Древетняк. – К. : Реклама, 1965. – 106 с. 12. *Одесскому заводу радиально-сверлильных станков – четверть века* / [Редактор-составитель М. С. Эдельман]. – Одесса: Маяк, 1969. – 48 с. 13. *Молодістю народжений*: зб. Спогадів працівників Київського заводу верстатів автоматів (до 25 річчя заводу) / [ред. О. П. Мельник]. – К. : Обласне книжково-газетне видавництво, 1961. – 191 с. 14. *Косцов В. П.* Шляхами батьків: До 50-річчя Лубенського верстатзаводу «Комунар» / В. П. Косцов, Б. С. Ванцак. – Х. : Прапор, 1965. – 94 с. 15. *Томилин Г. А.* Авторитет заводской марки: Очерк истории Харьковского завода агрегатных станков / [Г. А. Томилин, Л. Е. Смолевич, М. И. Жалнина]. – Х. : Прапор, 1984. – 94 с. 16. *Блинов Б. Н.* Киевский станкостроительный / Б. Н. Блинов. – К. : Техніка, 1984. – 223 с. 17. *Харьковский станкостроительный: Очерк истории Харьковского станкостроительного завода им. С. В. Косиора (1930–1967 гг.)* / [Е. А. Бондарев, В. Ф. Касьянов, В. В. Суздальцев и др.]; под ред. А. А. Воскресенского. – Х. : Прапор, 1968. – 243 с. 18. *Экспериментальный научно-исследовательский институт металлорежущих станков и ордена Ленина завод “Станкоконструкция”* (к 25-и летию со дня основания). – М. : Центральное бюро научно-технической информации, 1958. – 80 с. 19. *Мировое производство механических станков со специальной справкой, касающейся развивающихся стран* : Международный симпозиум по вопросам развития металлообрабатывающей промышленности в развивающихся странах (Москва 7 сентября – 6 октября 1966 г.) / Технологический отдел Центра по промышленному развитию при секретариате ООН. – Люберцы : Производственно-издательский комбинат ВИНТИ, 1966. – 87 с. 20. *Кузнечно-прессовое машиностроение в СССР* / [под общ. ред. Н. Т. Деордиева]. – М. : НИИМАШ, 1967. – 196 с.

Надійшла до редакції 05.02.11